

Mondahagyomány Erdély kapujában

Magyar Zoltán: *A tündérek vára. Révi népmondák*. Collegium Varadinum, Nagyvárad, 2023. 151 old.

A Bihar megyei Rév méltatlanul kevésbé ismert település a romániai magyar néprajzkutatók körében. Sőt, a fenti észrevétel sok tekintetben a néprajztudomány egészére is érvényes, hiszen mindössze szórványos nyomok utalnak arra, hogy tárgyi kultúráját, társadalomnéprajzát, folklóráját a 19–20. század folyamán bárki is tüzetesebb vizsgálat alá vette volna. Habár Rév szerepelt a *Magyar néprajzi atlasz* gyűjtőpontjai között, az innen kinyerhető néprajzi adatok feldolgozása is szakemberre vár. Egyedüli kivétel a község méltán híres népi fazekassága, amely még a 20. század közepén is regionális súllyal bírt, és amelynek monográfiája is akadt Mózes Teréz személyében (*A révi népi fazekasság monográfiája*. 2004, Partiumi Füzetek 32). A település folklórhagyományairól azonban alig lehetett tudni bármit is a 2010-es évekig.

Pedig Rév – mint az bebizonyosodott – valódi kincsesbányája a folklórkutatóknak. Ez a bizonyosság azonban alig egy évtizedes múltra tekint vissza, és nagyjából akkortól datálódik, amikor az MTA Néprajztudományi Intézetének egyik fiatal kutatója, Magyar Zoltán először járt a községben az ottani mondahagyomány vizsgálata céljából. Mint azt kutatástörténeti visszaemlékezésében leírja, gyűjtői-kutatói szerencséje, hogy a 2010-es évek elején még több olyan kiváló folklóradatközlő is élt a településen,

akiktől számottevő mennyiségű és minőségű népköltészeti hagyomány, hiedelemanyag stb. volt megörökíthető. Köztük az a Géczy Hegedűs Sándor, akinek prózaepikai repertoárját csakhamar önálló kötet is megörökítette (*Mátyás király Körösréven. Géczy Hegedűs Sándor történetei*. Pro Rév Egyesület, 2012), és aki, mint népi mesemondó, 2012-ben a népi kultúra paraszti hagyományörzőinek legrangosabb díját, a Népművészet Mestere kitüntetést is elnyerte.

Az említett népköltészeti egyéniségmonográfián kívül az itt recenzált mondakiadvány szerzője, Magyar Zoltán a kortárs magyar folklorisztika egyik leginkább figyelemre méltó alakja. Néprajzkutatói indulása óta főként hagiográfusként, valamint monda- és mesekutatóként vált ismertté, és e témakörökben többnyire alapműnek számító könyvek tucatjait publikálta az utóbbi három évtizedben. (A Magyar Tudományos Művek Tára 2024. évi kimutatása szerint 575 publikáció, köztük 121 saját könyv és 16 általa szerkesztett kötet szerepel a neve mellett.) Impozáns életművéből is kimagaslik az a három kézikönyvsorozat (*A magyar történeti mondák katalógusa I–XI*, 2018, Kairosz; *Erdélyi hiedelemmonda-katalógus I–IV*, 2021, Kairosz; *Moldvai csángó mondakatalógus I–II*, 2022, Kairosz), amelyek létrehozása a nemzetközi folklorisztikában is párját ritkítja.

Lazsádi László (1963) – földrajztanár, Marosvásárhelyi Református Kollégium, Marosvásárhely, lazsadi@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2025-2-15>

Magyar Zoltán a romániai magyar folklórhagyományok megörökítésének különösen képpen fáradhatatlan napszámosa. Műveit áttekintve szembeötlő, hogy alig van olyan magyarlakta település a történeti Erdély területén, ahol folklórgyűjtőként ne járt volna az utóbbi harminc évben. Az, hogy Révre is eljutott, nagy valószínűséggel szintén ama kutatói „programjának” tudható be, hogy a magyar nyelvterület minél több részéről rendelkezzen számottevő mennyiségű – és már csak a nagy számok törvénye szerint is gyakran hiánypótló – adattal, amely adatok aztán tematikus feldolgozások, táji gyűjtemények vagy éppen műfaji szintézisek építőkövei is lehetnek.

Annak, hogy Rév a legutóbbi évekig nem vált a folklórkutatók Mekkájává, bizonyára fatális véletlen az oka, hiszen a községet fekvése és természeti környezete egyaránt arra predesztinálta volna, hogy a néprajztudomány intézményesülésétől kezdve többen is felkeressék és írjanak róla, ott terepmunkát végezzenek. Ennek hiányában ez a település inkább csak a turisztikai irodalomnak vált részévé, mint a Sebes-Körös szurdokvölgyének kapuja romantikus szikláival, cseppkőbarlangjával, a vonatból is jól látható vízesésével. Továbbá mint Erdély kapuja, Váradról Kolozsvár felé menet az országúton közelítve, hiszen Rév a Királyhágó alatt a bihari magyarság legkeletibb települése.

Mint utaltam rá, Rév folklórgyűjtői felkeresése a szerző számára egy nagyobb kutatási program részét képezte. A kötet bevezetőjében olvasható beszámoló szerint, amikor a Sebes-Körös völgyének a történeti Báródsággal határos része is sorra került, a környező tájegységek mondahagyománya Magyar Zoltán által már javarészt meg volt örökítve. Az északról határos Szilágyság éppúgy (*A Szilágyság mondahagyománya*, 2007, Balassi), mint a romániai Bihar más történeti néprajzi kistájai, az Érmellék, illetve a Belényesi-medence (*Érmelléki népmondák*, 2012, Tortoma; *Népmondák*

a Fekete-Körös völgyében, 2013, Tortoma), a Királyhágó keleti oldalán pedig olyan nagy múltú tájegységek, mint Kalotaszeg (*Kalotaszegi népmondák*, 2004, Balassi), Aranyosszék (*Erdélyi népmondák* I., 2011. 418–451., Mentor), az Erdélyi-erdőhát (*Erdőháti népmondák*, 2014, Mentor), vagy éppen az Erdélyi Mezőség vidéke (*Mezőségi népmondák*, 2012, Balassi). A kötet elején olvasható szerzői beszámolóból tudható, hogy a manapság Arad megyéhez tartozó körösközi (lunkasági) falucsoport mondavilágáról szóló mondagyűjtemény is olvasható lesz a közeljövőben. Rév és környéke tehát a 2010-es évek elején még olyan folklorisztikai fehér foltnak számított, amely a szerző számára egyformán volt kihívás és elvégzendő feladat, és amelynek első gyűjtői hozadéka (a 2011-es gyűjtőutak eredménye) előmunkálatként, beharangozóként megjelent a *Documentatio Folkloristica* sorozat második kötetében (*Népköltészeti gyűjtés 2. Népmondák*, 2018. 236–254., Kairosz), benne válogatással a Réven, Magyarakucson és Élesden rögzített mondákból.

A jelen recenzió tárgyát képező kiadvány másik forrásvidéke az a már említett kötet, amely a révi mesemondó, Géczy Hegedűs Sándor alakját és történeteit örökíti meg. A magyar egyéniségkutató iskola módszertanát követő mű olyan tekintetben is e mostani elemzés részét kell, hogy képezze, hogy az ott publikált mondák egy része ebben a kötetben is szerepel. Természetesen a korábbi kiadványnál jóval kevesebb mondaszöveg, hiszen a szerzői beszámoló szerint a vele folytatott gyűjtések egészen a mesemondó haláláig folytatódtak, bár igaz, hogy 2012–2019 között már alapvetően más helybeli adatközlők kerültek a folklórgyűjtő „célkeresztjébe”. Róluk a bevezető tanulmány is szót ejt, reflexív módon, empatikus jelleggel. Ugyanakkor ezek a révi adatközlők vizuális formában is megörökítésre kerültek a kötet hátlapján, illetve a kötetvégi, rendkívül informatív és fotográfiai szempontból is

színvonalas képmellékletben. Az ott bemutatott mondamesélők közül is kiemelkedik a kötetben második legnagyobb történet-repertoárral szereplő Szolga Gécz Jánosné Hasas Julianna, a révi népi fazekasság utolsó képviselője, aki ebbéli minőségében 2015-ben lett a Népművészet Mestere.

A tündérek vára. Révi népmondák című, szép kiállítású kötetben kerekén 400 folklórszöveg olvasható. A szöveggyűjtemény részét képezi néhány, Fábián Imre nagyváradi újságíró (és könyvkiadó) által még 1984-ben rögzített monda, továbbá egy helyi tanárházaspár által diákjaik bevonásával gyűjtött folklórszövegek. A korpusz túlnyomó többsége (mintegy 90%-a) azonban recens hagyomány, szerencsés módon világítva rá arra, hogy ha már többnyire csak passzív tudásként is, de milyen narratív ismereitek éltek még a 2010-es években is e bihari település törzsökös magyarsága körében. E narratív hagyományok nagyfokú tematikai és tipológiai változatosságot mutatnak. Történeti mondák éppúgy részét képezik (legnagyobb számban a török kor monda-világa), mint a környékbeli természeti környezetre és az épített örökségre reflektáló hagyományok; betyármondák, melyeknek a rablókról szóló történetek is részét képezik, valamint kincsmondák, vallásos témájú mondák, a bűn és bűnhődés esetei, végül pedig a kötet felét kitevő hiedelemmondák. A tematikai, tipológiai gazdagság tartalmi vetületeinek akkurátus számbavételére egy recenzió természetesen nem nyújt kellő teret, ezért itt csak utalásszerűen kívánok reflektálni néhány olyan tematikus csoportra, amelyekben a révi mondahagyomány különlegessége kicsúcsosodik.

Ilyen például a kincsmondák fejezete, amelyben olyan archaikus szövegtípusok is megfigyelhetők, mint az Erdély-szerzte nevezetes Dárius kincse hagyomány (a képmelléklet alapján egy ilyen régi kincskereső irat Gécz Hegedűs Sándor birtokában is volt). Vagy az a narratívátípus (*A szerencsés*

drótostót), amelynek a magyar történetimonda-katalógus kimutatása szerint csak révi előfordulása ismert, és amely némi kistáji relevanciával is bír, hiszen a monda főszereplője a Réz-hegység újkori szlovák telepeseivel hozható összefüggésbe. Hasonlóképpen igazi folklorisztikai kuriózum az említett révi fazekas édesapjáról szóló legendaciklus, amely egyúttal a kortárs neoprotestáns folklórba is némi betekintést enged. (A szintén fazekas-ként dolgozó Hasas János a közösség autodiakta baptista prédikátoraként szent ember hírében állt.) Vagy említhető unikális példaként a *sztrego* révi hiedelemköre, amely e településen egyértelműen román hatásra honosodott meg, ám sajátos magyar színezetet nyert azáltal, hogy nem démonikus lényt és nem is boszorkányt, hanem átváltozni képes embereket jelöl, akik – révi sajátosságként – többnyire kígyó képét öltve magukra, werwolf-alakokként kerülnek említésre. A helyi közösségben népes és népszerűnek tűnő vándortörténetek olvashatók róluk a kötetben.

Magyar Zoltán révi mondagyűjteményének talán legkülönlegesebb szegmense a tündérekéről szóló helyi tradíciók közreadása és áttekintése. Bár éppen a szerző már említett folklorisztikai kézikönyvei jelzik, hogy a tündérekéről szóló narratív hagyománykör az Erdéllyel nyugatról határos tájakon másutt is részét képezi az elbeszélés-repertoárnak, a révi hagyományok mégis kiemelkedőnek hatnak változatosságukkal, és mint arra a szerző is utal, gazdagságában leginkább a Gyulafehér-vidéki, valamint a székelyföldi hagyományokkal állíthatók párhuzamba. A tündérek ambivalens hiedelemként a révi szájhagyomány szerint. Mint a szerző fogalmaz, „tisztelték őket, ám esetenkénti ártó szándékuk és önkényeskedésük miatt félték is tőlük az emberek”. A róluk szóló mondák létrejöttét és fennmaradását pedig nyilvánvalóan az a középkori épületrom (órtorony) motiválta, amely máig látható az sziklaoldalban a szurdokvölgy elején, és amelynek

máig Tündérvár a helyi népi megnevezése. Ha majd egyszer végre a tündérekkel kapcsolatos magyar hiedelemkör is önálló néprajzi feldolgozást nyer, e révi hagyományoknak is szükségszerűen szerepelniük kell benne.

Magyar Zoltán révi mondagyűjteménye kiváló példája annak, hogy milyen az, amikor egy avatott szakember láttatja komplex módon egy-egy tájegység, vagy mint most, egyetlen település mondarepertoárját. Ez utóbbi talán még nagyobb kutatói feladat, hiszen nem egy tájegység sok-sok településén, hanem csak egyetlen községben szükséges rátalálni annyi jeles történetmesélőre, akik révén egy, a recenzálthoz hasonló, nagyobb szabású gyűjtemény létrejöhet. Bizonyára nem véletlen, hogy viszonylag kevés folklorisztikai analógiája ismert, Erdélyből pedig még kevesebb, például Csögör Enikő nagyszabású tordatúri gyűjteménye (*Tordatúr hiedelemvilága*, 1998, Kriterion) is csak részben közöl epikus szövegeket. Leginkább éppen e kötet szerzője lehet iránymutató a hasonló népköltészeti falumonográfiák létrejöttéhez, hiszen Magyar Zoltánnak e révi gyűjteménnyel egy időben két másik hasonló kiadványa is megjelent, a szilágysági Kárásztelekről (*Kárásztelki mesék*

és mondák, 2023, Collegium Varadinum) és a dél-erdélyi Alsórákosról (*A Tepők vidékének szájhagyománya*, 2023, Tortoma) – igaz, a révihez képest számbelileg jóval kisebb merítéssel. Ha mindenképpen erdélyi népköltészeti analógiák után tekintünk, Nagy Olga széki népi epikagyűjtései állíthatók párhuzamba a révivel, továbbá a tréfas népi elbeszélések szilágysági korpusza (*Szilágysági dekameron*, 2019, Balassi), amelynek történetesen szintén Magyar Zoltán szerzője (és gyűjtője).

A révi mondagyűjtemény tehát számos tekintetben meghatározó darabja és fontos fejleménye a kortárs magyar folklorisztikai irodalomnak. Az a sajátos földrajzi köztesség, amely Erdély és az Alföld határán fekvő Rév történetét és hagyományait jellemzi, bizonyos értelemben e mű létrejöttére is érvényes, hiszen a hagyományos népi kultúra végnapjaiban örökít meg egy olyan hagyományos világot, amely még szinte a 19. századi adatbőségre emlékeztet. Olyan forrásmű tehát, amely szinte már a megjelenése pillanatában néprajztörténeti klaszszikussá nemesedett.

LAZSÁDI LÁSZLÓ